

Opening Deventer Hoop voor Gaza – Janneke Stegeman

Van harte welkom bij de opening van deze tentoonstelling.

De stukken die hier te zien zijn, zijn beklemmend en hartverscheurend. En ik hoop dat iedereen die hier binnen komt inderdaad diens hart zal laten verscheuren. Er zullen nooit genoeg tranen zijn om te huilen voor alle gedode mensen in Gaza. Maar we kunnen tenminste een bijdrage leveren met onze tranen. We kunnen de Palestijnen niet alleen laten in hun rouw en hun woede. Laat dit een plek zijn van rouw, van woede, solidariteit en van verzet. Als er zoiets is als hoop temidden van deze verschrikking, dan enkel als je de diepte van de verschrikking kunt doorvoelen.

Ik ken de diepte van die verschrikking niet, ik ken de ervaring van diepe moedeloosheid niet. Ik ben hier door de lentezon naar toegelopen. Ik was vroeg, en heb zelfs nog een fluitje gedronken op een terras op de Brink. Ik ben altijd blij als ik naar de overzijde van de IJssel kan, de mooiste zijde. De kant waar mijn familie vandaan komt, een familie van grotendeels boeren, onbekend met een decennia durende gewelddadige bezetting.

Palestina is voor mij altijd een plek geweest van kracht en van schoonheid. Ik ben menselijker geworden dankzij de tijd die ik in Palestina heb doorgebracht, dankzij Palestijnen. Dankzij de Palestijnse gastvrijheid, dankzij cruciale ervaringen met de spiritualiteit van verzet die ik daar opdeed. Omdat ik me in Palestina bewust geworden ben van het geweld en de ontmenselijking die onderdeel zijn van onze Westerse zogenaamde beschaving.

Bij deze tentoonstelling ontlene wij opnieuw kracht en inspiratie uit kunst voor een groot deel gemaakt door Palestijnse, Arabische kunstenaars. 'Hoop voor Gaza', heet deze tentoonstelling. Nu vind ik hoop, afhankelijk van wie en hoe het wordt gebruikt, een ongemakkelijk woord.

In 2008 en 2009 woonde ik in Palestina. Toen ik net terug was, verscheen het eerste Palestijnse Kairosdocument, geschreven door Palestijnse christenen vanuit verschillende tradities. Ze richtten zich specifiek tot hun medegelovigen, christenen voor een belangrijk deel uit de VS en Europa die Israël steunen vanuit een racistische theologie van christelijk zionisme. Ze zeiden: de bezetting is onrecht volgens internationaal recht. In christelijke termen: zonde. En christenen moeten daartegen in verzet komen. De Palestijnen noemden dat document 'een kreet van hoop in afwezigheid van iedere hoop'.

De afgelopen 17 jaar heb ik regelmatig lezingen gegeven over Palestina, over dit Kairosdocument, over de Nakba en de etnische zuivering die sindsdien voortduurt, en over onze eigen medeplichtigheid. Soms was er na afloop de verzuchting: is dit niet onoplosbaar? En bijna altijd was er de vraag: is er nog hoop?

Ik voel altijd een aarzeling bij die vraag. Of ook verontwaardiging. Nee, hoop is er niet. Er is de afwezigheid van iedere hoop. Daarmee leven Palestijnen nu al vele jaren.

Overigens: zo absoluut kun je het niet stellen. Zelfs in Gaza is hoop, zelfs na bijna tweeënhalf jaar genocide. Van een vriend, Ahmed, kreeg ik een paar weken geleden een filmpje. Uit de puinhopen had hij wat materiaal verzameld en zo had hij een friettent weten op te bouwen. In het filmpje bakt hij friet, met een glimlach op zijn gezicht. Het is verleidelijk om te zeggen: het is onvoorstelbaar, de veerkracht van Palestijnen. En dat *is* ook zo. Maar we moeten niet vergeten dat ze mensen zijn precies zoals wij. En dat wat zij moeten doorleven veel te veel is, ondraaglijk is, en voor veel Palestijnen geldt wel degelijk: ze zijn uitgeput, diep getraumatiseerd, ze *hebben* geen hoop.

Waarom ik die vraag ook lastig vind: het is alsof we willen worden gerustgesteld. Alsof niet zij hoop nodig hebben, maar vooral wij. Voor je het weet zijn Palestijnen dan ook nog belast met de rol dragers te zijn van onze hoop, terwijl wij de passieve ontvangers zijn.

Kunnen we het verdragen dat Palestijnen ons iets heel anders laten zien dan hoop – namelijk een geschiedenis van geweld, Westerse hypocrisie, het failliet van het idee van de westerse beschaving? Kunnen wij de gevoelens die dat oproept aan?

Misschien kunnen wij dan, naar de titel van deze tentoonstelling, zelf dragers van hoop zijn voor Gaza. Dat de rollen eindelijk ook eens wisselen. Doordat we eindelijk verantwoordelijkheid nemen voor onze medeplichtigheid.

Mijn hoop was lange tijd: als mensen zien wat er gebeurt, dan zullen ze zich realiseren hoe godvergeten onrechtvaardig het is, dan zullen we begrijpen dat we er zelf niet buiten staan, dan zullen we in opstand komen, dan zal het veranderen, niet in de laatste plaats omdat wij veranderd zijn. Maar de afgelopen tweeënehalf jaar – en eigenlijk al veel langer – is gebleken dat dat niet zo is. Wat kunnen we er verder nog over zeggen? We hebben toch allemaal de beelden gezien, ook degenen die in oktober 2023 nog zeiden dat Israël heus geen ziekenhuis zou bombarderen, en als wel dan alleen omdat Hamas erin zat etc etc. Zelfs als het je te ver gaat om te begrijpen dat Hamas een even logische uitkomst is van 80 jaar Nakba als de huidige genocide, zelfs als dat je te ver gaat, zul je moeten erkennen dat Israël de Gazastrook volledig en doelbewust heeft verwoest, de bevolking heeft uitgehongerd, en als speelbal laten

ronddolen door een verwoest gebied, terwijl ze alsmaar gebombardeerd werden. En dat we daar een woord voor hebben: genocide. En dat we ons er met verdragen aan verplicht hebben alles in het werk te stellen om genocide te voorkomen, en als dat te laat is, te stoppen.

In deze grimmige wereld krijg ik steeds meer moeite met woorden die al te mooi klinken. Woorden als hoop en troost, of clichés zoals dat de zachte krachten zullen winnen. Ik heb behoefte aan taal die recht doet aan het lelijke. Er schuilt een gevaar in mooie woorden, in woorden zoals hoop als we ze zo gebruiken dat ze een dempend effect hebben, zodat de realiteit komt minder hard aan, en we worden weggeleid van de realiteit waarin we leven. Deze tijd vraagt er denk ik om dat we in beweging komen, en de lelijkheid in het volle zicht plaatsen.

Ik heb er behoefte aan dat de lelijkheid zichtbaar is. Dat we het durven zien, en er niet meteen weer van weg bewegen. Ik ben nieuwsgierig naar mensen die lelijk durven zijn als de omstandigheden daarom vragen. Naar hoe ze dat doen. Dat je het filter uitzet en zegt: is dit niet lelijk, moeten we hier niet iets mee? Gaat dit ons niet aan? Zelfs: dat je het durft te verdragen als mensen zich tegen je keren, je niet leuk en aardig vinden, maar irritant, polariserend, lelijk. Uit die mensen put ik hoop.

Eind vorig jaar was ik in de heuvels onder Hebron, in het dorpje Umm al Kheir, ik in een kleine huiskamer. Ik was voor het eerst weer in Palestina na zeven jaar. Umm al Kheir is een van de bedoeïenen-dorpen die worden bedreigd door de uitbreiding van illegale Israëlische nederzettingen en het geweld van de kolonisten. Meer dan 15 jaar geleden was ik er ook, en ook toen vertelde Eid Hathaleen, onze gastheer, over de dreiging van kolonisten, de sloop van huizen, en het creatieve verzet dat ze tegenover de Israëlische overmacht proberen te stellen.

De jaren die ik toen in Palestina en Israël doorbracht, markeren een ommekeer voor mij, voor mij als Nederlander, als gelovige, als theoloog: ik ging erheen met een onschuldig zelfbeeld, ik was neutraal, een buitenstaander. Ik had het overzicht, want ik hing als het ware boven de partijen. Maar mijn ervaringen zeiden iets heel anders: hoe gekleurd mijn blik gekleurd, hoe groot mijn blinde vlekken. Waar ik steeds meer achterkwam: die blinde vlekken hebben direct te maken met het Nederlandse koloniale verleden, met de ideologie daarvan en hoe dat volkomen verweven is met protestantisme. Wat Gloria Wekker aanduidt als witte onschuld, is bij nadere beschouwing: witte *christelijke* onschuld. Witte suprematie is witte christelijke suprematie.

Ik schrik van het gemak waarmee alles wat christelijk is als positief kan worden opgevoerd, het christendom als bron van normen, waarden, beschaving, tegenwoordig vaak als ‘joods-christelijke traditie’. En ook: het gemak waarmee wij – als collectief, als Nederlanders, als christenen – menen te kunnen spreken vanuit een positie van ingebeelde gematigdheid, van deugden en goede bedoelingen. Maar het is ondertussen mede op basis van christelijke theologie dat we zelf plunderend en moordend over de wereld gingen terwijl we prat gingen op onze vrijheidsliefde en beschaving, en dat we nu het moorddadige Israël onze bondgenoot noemen en de ‘enige democratie van het Midden-Oosten’. En het is vanwege die suprematie dat we toelaten dat genocide gepleegd wordt op Palestijnen, op Libanezen, van wie we de levens minder waard achten dan onze.

Terug naar Um Alkher, afgelopen november. Alles in het dorp is geïmproviseerd en tijdelijk, er kan zo een bulldozer komen. De vrouw bij wie we op bezoek zijn, vertelt over de moord op haar echtgenoot, Awdeh heette hij. Ze vertelt over hem, hoeveel hij van zijn kinderen hield, hoeveel zij van hem hield, hoe belangrijk hij was niet alleen in het gezin, maar in het hele dorp. Hij was leraar, en activist. Hij leerde de mensen in het dorp hoe je menselijk kunt blijven temidden van een bezetting die je alles afneemt en die je ontmenselijkt. Ze vertelt hoe Awdeh zijn eigen dood filmde, omdat een Israëliische kolonist hem neerschootte terwijl hij hun geweld filmde.

We zitten daar allemaal met tranen in onze ogen. Het Israëliische leger liet Awdeh doodbloeden, vertelt ze, en weigerde zijn lichaam terug te geven. De vrouwen van Umm al Kheir gingen in hongerstaking, vier dagen lang. De weduwe vertelt hoe haar kind zegt dat hij ook dood wil, om bij zijn vader te zijn.

Awdeh en Eid hebben een visioen, daar ligt het niet aan. Je moet beschikken over grote innerlijke schoonheid om het onverdraaglijke uit te houden. Dat kan alleen als je het vermogen hebt je een andere wereld voor te stellen temidden van een gewelddadige wereld die jouw menselijkheid ontkent. Voor mij is dat hoop: precies zien hoe hopeloos, hoe godvergeten, beroerd en oneerlijk het is, en precies kunnen zien hoe mooi het zou kunnen zijn. Hoop is een contrastervaring. Hoop grenst aan verzet. Eid ziet, en Awdeh zag, het contrast tussen hoe het is, en hoe het zou kunnen zijn, en dat is schrijnend en pijnlijk. Dat is schoonheid. Maar het staat op barsten.

De afgelopen twee-en-een-half jaar ben ik geschrokken van de lelijkheid die we toestaan, die we laten gebeuren. In de heuvels van rondom Bethlehem voel je soms

een doffe dreun. Het is een bom die valt in Gaza. Nog steeds. Na 200.000 mensen op het museumplein – ook Jetten was erbij - na meer dan 100.000 dode Palestijnen, er is een Vredesplan, maar het is een dekmantel, de genocide gaat door.

Sommige lichamen zijn waardevoller dan andere. Guity Mohebbi, zelf Nederlandse van Iraanse afkomst schreef na de Israëliësch-Amerikaanse aanval op Iran: Wederom een illegale aanval, nog meer slachtoffers, nog meer puinhopen. Want laten we eerlijk zijn: als de levens van Palestijnen niets waard zijn, waarom zouden Iraniërs dan wel meetellen, voor onze beschaving, onze waarden, onze normen? Voor onze ‘manier van leven’?

Dat is de onthulling van deze tijd: wij laten ons voorstaan op mensenrechten, democratie, op beschaving, maar opnieuw blijkt: dat geldt niet voor iedereen.

Onze geschiedenis in het Westen is er een van antisemitisme en van kolonialisme. We hebben ons bepaald nog niet losgeweekt van de ideeën die daarbij hoorden, dat wij net wat beschaafder en netter zijn dan anderen. Een bouwsteen daarvan waren christelijke zionistische ideeën: wij waren het nieuwe uitverkoren volk, Joden hadden afgedaan. Dat hield ook in dat Joden nooit echte Europeanen konden zijn: zij moesten ‘terug’ naar het heilige land, zodat de wederkomst in gang kon worden gezet. Witte christelijke suprematie dient altijd de belangen van het Westen, en daarin is het flexibel. Inmiddels staat de zogenaamde ‘joods-christelijke beschaving’ centraal – waarmee we voor het gemak even vergeten dat Joden altijd buiten onze ‘beschaving’ geplaatst werden – en daarbuiten staan dan moslims die nu systematisch ontmenselikt worden.

Deze tijd van onthulling vraagt om heldere taal. Om het vinden en spreken van de juiste woorden om recht te doen aan dat wat gruwelijk en onverdraaglijk is. Om solidariteit en verzet.

Sta niet toe dat ‘hoop’ en ‘vrede’ romantisch verhaal worden. Dat je jezelf toestaan te denken: ‘nou, het zal er heus wel eens een keer van komen’. Dat hoop en vrede functioneren als een vorm van weg bewegen, om de pijn niet te voelen, de pijn, ook, van onze medeplichtigheid.

Wat nodig is, is iets anders: dat we erbij durven te blijven, bij de verwoesting die op zoveel plekken gaande is, de mogelijkheid van nog verdere verwoesting, bij de pijn, bij onze eigen medeplichtigheid.

Wat nodig is, is wat Palestijnen noemen ‘costly solidarity’, en het *zal* ons iets kosten. Maar als we dat aangaan, is ook mijn eigen ervaring, als we de naargeestige realiteit onder ogen zien, samen zoeken naar manieren om ons daartegen te verzetten, dan kan er wel degelijk zoiets als een luikje opengaan naar een wereld zoals Eid en Awdeh die voor zich zien: waar mensen er voor elkaar zijn, opstaan, strijden, en delen. Dat is hoop.